

ՀԱՆԴԵՍ ԱՄՍՕՐԵԱՅ

ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱԹԵՐԹ

ԹԻ 5

ՄԱՅԻՍ

ԿԱ. ՏԱՐԻ 1947

ՍԻՄԵՈՆ ՊՂՆՁՆՆԵՑԻ ԵՒ ԻՐ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՐՆԵՐԸ ՎՐԱՑԵՐԻՆԷ (1188—1255¹)

(Շարունակություն):

Գ. ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ԿԼԻՄԱԿՈՍԻ ՍԵՆՏԻՄԻՔ ԵՍՏԻՆՆԻՑԱՑԻՆ ԵԼԻՑ

Սինայի ապառաժուտ լեռ մըն է Եգիպտոսի պատկանող սեպածեւ Սինայի թերակղզւոյն վրայ, Կարմիր ծովու հիւսիսը, ընդ մէջ Սուեզի ծոցին եւ Ակաբայի: Այս լեռան արեւելեան ստորոտը կը գտնուի Ս. Կատարինէ յունական վանքը. իսկ հարաւային կողմը Սինայի թերակղզւոյն անպատը: Է. դարու առաջին կէսին այս վանքի միանձն եւ ապա արքայն էր Յովհաննէս, այս պատճառաւ ալ կոչուած Սինայեցի: Զինքը անուանած են նաեւ «Սքոլաստիկոս» իր գիտականութեան համար. բայց ընդհանրապէս կը ճանչցուի Կլիմակոս յորջորջումով, այսինքն Յովհաննէս որ գրեց Կլիմաքս (Սանդուխք) գիրքը:

Յովհաննէս ծնած է իբր 579ին. 595ին իբր 16ամեայ, մտաւ Սինեական վանքը, ուր Մարտիրոս արքայն առաւ զինքը իր մասնաւոր խնամքին տակ: Երբ վախճանեցաւ Մարտիրոս, Յովհաննէս առանձնացաւ նոյն լեռան զղանցքին մենարան մը, անձնատուր աղօթքի եւ նկատութեան: Իբր 639ին վերստին վանք կոչուեցաւ, ուր եւ ընտրուեցաւ արքայ. բայց երկար չվարեց այս պաշտօնը. մեռաւ 649ին առանձնութեան մէջ¹:

¹ Անրաւական աղբիւրներու վրայ յեցած ընդհանուր համոզումն էր, թէ Յովհաննէս Կլիմակոս կապրէր մոտաւորապէս 525—600ի շրջանին: F. Nau, Note sur la date de la mort de S. Jean Climaque: Byzantinische Zeitschrift 11 (1902), 35—37, հիմնուած Անաստաս մենակեացի «Պատմութիւնք այլ եւ այլք վասն արքոց հարցն որ ի Սինեական լեռին» գրուածքին վրայ, ցոյց տուաւ առաջին անգամ, թէ Կլիմակոս Է. դարուն հեղինակ է, ծնած իբր 579ին եւ վախճանած մօտ 649ին կամ 650ին: Կը պատմէ նոյն հեղինակը, թէ Կլիմակոսի կենդանութեան Ս. Լեոս պղծելով է Եղիշէ հայ արքայեաց թահաւան հայ ուխտաւորներու հետ: Այս մասին առիթ պիտի ունենամ խօսիլ ուրիշ տեղ:

Յովհաննէսի բարեկամն էր Սինայի լեռնէն ոչ հեռու, Կարմիր ծովի եզերքը հիմնուած Ռայթու վանքի Յովհաննէս վանահայրը: Սա խնդրեց իրմէ հոգեւոր գիրք մը, որ ուղեցոյց ծառայէր միանձնական կոչման հետամուտներուն: Այս առիթով գրեց Յովհաննէս իր Կլիմաքս կամ Սանդուխք աստուածային ելից հոգեպարար գիրքը: Ինչպէս աստուածատեսն Մովսէս Սինայի լեռան վրայ ընդունեցաւ տասնարանեայ պատուիրանները, նոյնպէս ես կ'արձանագրեմ, կ'ըսէ, այս տեղ ինչ որ տեսայ Սինեական լեռան առաքինի միանձնաւորներու վրայ: Այս հոգեւոր խրատները կարող են կատարելութեան ձգտող կրօնաւորներուն համար ինչպէս սանդուխքն նկատուիլ, նման այն երկնային սանդուխքին, զոր տեսաւ Յակոբ իր երազին մէջ: Այս նկատումով անուանած է հեղինակը իր աշխատութիւնը «Սանդուխք աստուածային ելից». որուն մէջ մի գլուխներն աստիճաններն են այդ Սանդուխքին: Բաժնած է 30 գլուխներու. որոնց կը յաջորդէ ինքնակայ գլուխ մ'ալ «Բան առ հովիւն», ուր մատնացոյց կ'ընէ հովիւին իր պաշտօնին պարտքերը եւ առ այն պահանջուած սրբութիւնը:

Յովհաննէս կը գրէ պարզախօս եւ ամէնուն զիւրահասականալի արտայայտութեամբ: Այս պատճառաւ ալ գրած է գրութիւնս ընդունելութիւն. շատ կարգացուած է եւ արժանացած թարգմանուելու այլ եւ այլ լեզուներու:

Լուծմունքներ գրած են նախ Յովհաննէս, Ռայթուի արքան եւ գրուածքիս խընդրողը, եւ ապա Եղիա Կրետէի մետրապոլիտը (Թ. կամ Ժ. դար)² եւ ուրիշներ:

Յունարէն բնագիրը լոյս ընծայեց Մատթէոս Ռազերոս Յիսուսեանը Պարիս 1633. տակէ արտատպուած է Migne Patrologia

² Ունիք հեղինակէս հայերէն թարգմանութեամբ «Եղիայի ուղղափառի եւ իմաստասիրի Ասորոյ Մեկնութիւն ճառից մեծի հետադրին Կրիզոստոմոսեանի», էջմ. 1480, 111ր եւ այլն:

Graeca, 88, էջ 631—1210: Այլ եւ այլ հրատարակութեանց եւ գրուածքի նուիրուած քննութեանց մասին հմտ. Krumbacher եւ A. Ehrhard, Geschichte der byzantinischen Literatur, München 1897, էջ 143—144. O. Bardenhewer, Geschichte der altchristlichen Literatur, 4. Aufl., Freiburg 1932, էջ 77—82:

2. Յովհաննէս Կլիմակոսի Սանդուխթի թարգմանուած է հայերէնի ժ. Գ. դարու առաջին կէսին մասամբ յոյն բնագրէ եւ մասամբ վրացերէն թարգմանութեան: Բերլինի Թ. 25 հայերէն ձեռագիրը, որ կը բովանդակէ գրուածքս, Ի. զլխոյն վերջը ունի Յիշատակարանս. «Թարգմանեալ է մինչեւ աստի՛ սրբամիտ կրանաւորէ Մինասէ Սիւնակեցէ ի Տրապիզոն քաղաք: Իսկ աստուատի Սիմ(է)ոն քահանայէ կրանաւորէ վրաց բարբառով»: Թէ ով է Մինաս Սիւնակեաց, այլուստ չունինք որ եւ է տեղեկութիւն: Սիմէոն անոր բնակավայրը ցոյց կու տայ Տրապիզոն, իսկ վիճակը՝ «Կրանաւոր» եւ «Սիւնակեաց»: Վերջինս յն. στυλιτης բառին թարգմանութիւնն է. սիւնակեացներ կային զեռ այս դարուն Արեւելք³. բայց հոս «Սիւնակեաց» իմանալու է, ըստ ամենայն հաւանականութեան, «Կրոնաւոր» բառին հոմանիշ. ինչպէս պիտի տեսնենք վարը, «Սիւնակեաց» անուանուած է նաեւ Գանիէի Ռայիթու վանքին կրօնաւորը: Առանց տարակուսի հայ-հոսոմ մըն էր Մինաս Սիւնակեաց ի Տրապիզոն: Այս դարու վերջերը գրած է Մովսէս Երզնկացի «պատասխանի» թուղթ մը «առ հատուածեալ երէցն Գրիգոր ի Տրապիզոն». գրուածք մը, որ ձեռագիրներու մէջ յաճախ կը տեսնուի. կը յիշեմ Տրապիզոնի Թ. 52, թղ. 256բ—278ա (յամէ 1313): Իսկ Սիմէոն քահանայ կրօնաւոր, որ սկսեալ ԻԱ. գլուխէն թարգմանած է «Ի վրաց բարբառոյ» (ա՛յսպէս պէտք է հասկընալ), ոչ այլ ոք է, բայց եթէ Պղնձահանեցի Սիմէոնը: Կանխա՞ւ համաձայնութեամբ կատարուած է մէկ գրքի թարգմանութիւնը երկու ձեռքէ, եւ այն յոյն եւ վրացի օրինակներէ, թէ միոյն խափանուած մահուամբ կամ որ եւ է պատճառով, միւսը հարկադրուած է լրացնել: Ինձ կը թուի, թէ առաջին ենթադրութիւնն է ուղիղը. վասն զի այս երկուքի, Մինաս Սիւնակեցի եւ Սիմէոն

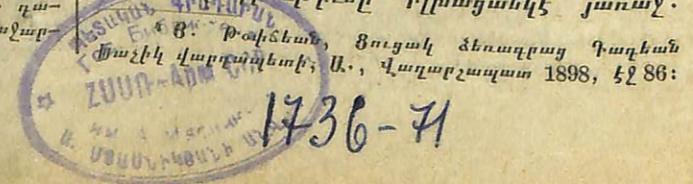
³ Յովհաննէս Սիւնակեաց մը կը յիշուի Ի. դարուն վերջերը, որ այլ եւ այլ հարցումներ առաջարկած է Սահակ Զորագործի կաթողիկոսին:

Պղնձահանեցոյ գործակցութիւնը կը տեսնենք նաեւ Յունաց Շարակնոցի թարգմանութեան մէջ, ինչպէս յիշատակագիր մը 1583ին կը գրէ. «Սուրբ հայրն մեր պապա Մինասէ (Մինասի⁶) եւ պապա Սիմոնի թարգմանեալ էր ի վրաց լեզուէ ի մեր լեզու» (Բաղմալէպ, 1894, էջ 328, ծան.): Այս մասին պիտի անդրադառնանք յետոյ: Quadro (Վենետիկ 1825, էջ 32) կը գրէր ի մասին թարգմանչին. «È fuor di dubbio essere stata quest' opera tradotta dall' original Greco». Իսկ ՆՀԻԻ Հեղինակները, Նախագրուուն, 14ա (Կլիմաք.) կը յայտնեն. «Որպէս ոճն է պարզ, նոյնպէս թարգմանութիւնն՝ յանյայտ ժամանակի: Յիշին եւ բանք ինչ նորա յընթացս Հարանց վարուց»: Հ. Գ. Զարբանալեան, Մատենադարան, էջ 531—537, կու տայ միայն գործին զլխաւորութիւնները, առանց խօսք ընելու թարգմանչին եւ թարգմանութեան ժամանակի մասին: Կը տեսնուի ասկէ, թէ Վենետիկի Միթրաքեանց 4 օրինակները (առաջին երեքը՝ նորագիր, իսկ չորրորդը բոլորգիր յամէ 1551) չեն պահած Սիմէոնի Յիշատակարանը:

Ինձ ծանօթ ձեռագիրներէն հնագոյնն է Գաղեան Պաշիկ վարդապետի Թ. 70, գրուած 1329ին⁴. ունի հետեւեալ Յիշատակարանը. «Ի թուիս Հայոց ՉՀԻ. աւարտեցաւ գիրքս որ կոչի Սանդուխթ աստուածային ելից եւ միւսն Յոհան որ կոչի Աստուածարան, յանապատս Փոս վերակոչեալ, յաշխարհիս Կիլիկեացոց. ի թագաւորութեանն Հայոց չորրորդ Լեւոնի աստուածակարգ արքայի, որդւոյ Աւնի թագաւորի. ի կաթողիկոսութեան Տ. Յակոբայ, յառաջնորդութեան ուխտիս տէր Ստեփաննոս սրբասէր եպիսկոպոսի, ձեռամբ մեղաւոր Հայրապետի. եւ վերջին ճառս որ է Միաշարթի Յարութեան Տեառն, ձեռամբ Թորոսի որդւոյ քեռ մերոյ...»:

Այս օրինակութեան բնագիր առնուած է Պետրոս անուն մէկուսն օրինակը, որուն գրիչն եղած է վարդան քահանայ եւ վկայ. «Ողորմութիւն արեւմտիս գրողին վարդանայ... քահանայի եւ արեամբ վկայի. այլ եւ Պետրոսին որ յաւթար կամաւք ետ որ գրեցի» (թղ. 332բ): Հայրապետ գրիչ յառաջ բերած է տեղ մը նաեւ վարդան վկայի մէկ յիշատակարանը Գլխացանկէ յառաջ.

⁴ Պաշիկ վարդապետի, Ա. Վաղարշապատ 1898, էջ 86:

«Այս բանք դովութեան ճառիցս թուի թէ չէ միաբան ճառից. այլ ես զհամարն ի վերայ առաջնոյ ճառացոցին եղի, զի յաւրինակն անհամար էր եւ ստոյգ երբ մինչ ի վերջն: Չայս վարդանն էր գրել՝ լաւ հասու եղեալն»: Ըսել կ'ուզէ, թէ ճառացոյցն կամ Գլխացանկը գաղափար-օրինակին մէջ «անհամար» էր, չկար գլուխներէն յառաջ թուահամար. ինքը վարդան աւելցուցած է համարները, որոնք ճշդիւ համապատասխանած են ճառերուն, այն է տուած են 30 + 1 թիւը, առանց հաշուի մէջ առնելու Յովհ. Ռայիթուեցոյ թուղթը:

Ո՞վ է այս վարդան քահանայ եւ «արեամբ վկայ»: Այն պարագան որ Հայրապետ գրիչ 1329ին գիտէ թէ վարդան վախճանած է վկայական մահուամբ, ենթադրել կու տայ, թէ գրչին մերձաւոր ժամանակակից մը եղած ըլլալու է, ուստի ժ. Գ. դարու առաջին (կամ ժ. Գ. դարու վերջին) տասնեակէն: Գրիչը կը գովէ զինքը իրբեւ «լաւ հասու եղեալն», այս ինքն հոգեշահ գրակաութեան ներհմուտ անձնաւորութիւն մը. որ երեւան բերած է իր հմտութիւնը նաեւ այս գրութեան օրինակութեան մէջ: Այս կէտին վրայ ուշադրութիւն կը հրաւիրեմ, որովհետեւ վարդանի օրինակը կը ներկայանայ «Սանդուխթ» գրքին նոր մէկ խմբագրութիւնը, որ կը շեղի սկզբնագրէն բազմօք, ինչպէս պիտի տեսնենք յետոյ: Այս օրինակէն յառաջագայած են ծանօթ ձեռագիրներէն շատերը, ի բաց առեալ Բերլինի Թ. 25 եւ Էջմիածնի Թ. 1925:

Երկրորդ հնագոյն օրինակն է Բերլինի Թ. 25, գրուած 1361ին⁵: Ունի հետեւեալ Յիշատակարանները. թղ. 228բ. «Չսակաւ գիրս կարգաւ եւ զիս յիշեայ: Գրեցաւ եւ աւարտեցաւ ի թվականիս Հայոց ՊԺ (1361) ի մարտի 1. ի թագաւորութեան Կոստանդեա եւ ի հայրապետութեան տէր Մեսրոպ(բ)այ»: Թղ. 233ա. «Փառք... Արդ եղբարք ցանկացող եղեալ իմ աստուածային մատենիս՝ գրեցի զսա ի թվիս ՊԺ. եւ զի իմ անտեղեակ գորով գրչութեան արհեստի. այլ ըստ փափազանաց սրտիս եւ յաղազս յիշատ(ակ)ի հոգոյ իմոյ եւ ծնողաց իմոց գրեցի զսա: Չեղկելի եւ զբազմամեղ ոգիս զՏաւանական

⁵ N. Karamianz, Verzeichnis der armenischen Handschriften der Königl. Bibliothek zu Berlin, S. 19: Հ. Ե. Տաւան, Յուցակ հայ. ձեռագրաց Բերլինի Պետ. Մատենադարանի (անտիպ), ուր մասնաժաման ցուցակագրած է ձեռագիրս: Վերաքննեցի նայը եւ ես 1930, Նոյեմբերին:

սուտանուն մի անտես առնէք...: Յիշեցէք եւ զՅոհանէս արեղայն, որ զաւրինակն երեսոյ: Գրութեան տեղը կը մնայ անյայտ: Նկատի առնուածք, որ 1381ին Տաւներ գրիչ յերզնկա «ի դուռն սուրբ Գամբարանի սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչի» կ'օրինակէ Սանասարեան վարժարանի Թ. 26 (Եսայեայ Մարգարէութիւն) եւ կը խնդրէ յիշել «զհոգեւոր հայրն զիմաստունն եւ զհանճարեղն զտէր Կիրակոս», որ է համանուն Երզնկացի⁶. եւ դարձեալ նոյն ձեռագրէն կ'արտագրէ 1383ին Գրիգոր գծող Հոսովի R. B. Casanatense 2021 ձեռագիրը «ի դուռն սուրբ Գամբարանի» եւ կը խնդրէ յիշել «զուսուցիչն իմ զՏաւանական սարկաւազն⁷»: Եթէ 1383ին Տաւանական ուսուցիչն էր Գրիգորի, իսկ ինքը 1381ին աշակերտն Կիրակոս Երզնկացոյ: Կիրակոս վախճանած է 1386ին մարտ 18էն յառաջ⁸: Ուստի կարող ենք հաստատապէս ըսել թէ ձեռագրիս գրչութեան տեղը Երզնկայի Աւագ վանքն է: Օրինակութեան համար գաղափար օրինակն տրամադրած է Յովհաննէս արեղայ:

Բերլինի Թ. 25ին հետ կը համընթանայ Էջմիածնի Թ. 1925, գրուած Մարկոս գրչէ 1401ին ի Կաֆայ:

Այս երկու խումբերը իրարմէ զգալի չափով կը խոտորին: Սկզբնագրին աւելի մօտ է Բերլինի օրինակը, զոր պիտի անուանեմ Ա. խումբ (A): Ասկէ ծագած է Բ. խումբը, որուն հնագոյն օրինակն է Գաղեան 70 (D): Վերջնոյ խմբագիրը (վարդան վկայ) ջանք տարած է յոյն (եւ վրացի) բնագրէ ստրկաբար թարգմանուած հայերէնը պարզել զիւրհասանելի նախադասութիւններով, անփոյթ ամենեւին, թէ ասով սկզբնագիրը կը խեղաթիւրուի եւ կ'աղ-

⁶ Հ. Աճառեան, Յուցակ հայ. ձեռ. Սանասար. վարժ., Վիեննա 1900, էջ 22:

⁷ Հ. Գ. Գալէմբեարեան, Յուցակ հայ. ձեռ. Կաղանատեան Մատենադարանին ի Հոսով (անտիպ):

⁸ Երուսաղէմի Թ. 1236 ժամագիրքը, ըստ Կապեան Տ. Սահակ կաթողիկոսի ցուցակին գրուած է Հայոց ՊԵ (1356) յամենան մարտի ԺԸ. (Երզնկա) «քեզ հովանեաւ սուրբ տաճարիս որ Ծառով Սուրբ Յակոբ կոչի». գրիչն է Ստեփաննոս երէց, որ կը խնդրէ. «Յիշեցէք եւ զերջանիկ եւ զերկոյս երանեալ բարունապետ մեր զԿիրակոս վարդապետն որ յայտնամի փոխեցաւ առ Քրիստոս... եւ զհարազատ նորին զիւս վարդապետն Յովհաննէս (Երզնկացի) որ այժմ Աստուծով զմեզ հայրաբար խնամէ եւ զտէր Մանուէլ եպիսկոպոս եւ զՅովհաննէս քարտուղարն... եւ զպարոն Տաւանական որ աւրանակն եղին ի սուրբ մատենաս»: Այս Տաւանական օրինակած է նաեւ Երուսաղէմի Թ. 1262 (Կիրակոս Երզնկացոյ վերլուծութիւնք Եւագրեայ). դարձեալ անյիշատակ թողով գրչութեան տեղը:

ճատի: Չեռքի տակ չունիմ ամբողջական հատուածներ այս կրկին խմբերէն, որպէս զի համեմատութեան դնեմ զանոնք: Չարբանալեան եւ Տաշեան տուած են այս երկու խումբերու զլիսոց խորագիրներն եւ սկզբընաւորութիւնները. ասկէ կը բաղեմ համեմատութեան համար մէկ քանի օրինակներ:

Ա. (B)

Բ. Յաղագս անխտու- թեանն: Որ ճշմարտութեամբ զՏէր սիրեցէ, որ ճշմարտութեամբ հանդերձեալ արքայութեանն հանդիպել խնդրեցէ...:

Գ. Որք բարեպաշտութեան տեսութեանն մեղ հակառակ դորձեմ...:

Դ. Վասն երանելի եւ միշտ յիշատակելի ունեկն- գրութեան: Առ մրցորդքս մեղ եւ Գրիստոսի ճշմարտութեան յառաջմէ բանն յաջողեալ հանդիպեցաւ: Ամենայն պտոյց նախ եւ առաջ՝ արձակի ծաղիկն...:

Ե. Ամենայն բանի յառաջանայ միտք. իսկ յիշատակ մասնու եւ յանցանաց զառաջանայ եւ լալոյ եւ սղոյ...:

Զ. Չոր օրինակ ջուր ի բոց սակաւ հեղուկ՝ կատարելագոյնս բոցն շիջի: այսպէս եւ ճշմարտ սղոյ՝ արտասուք...:

ԺԳ. Վասն ամենահամբաւ տիկնոջն շար որո՞վս: Հանդերձեալ եմք վասն որովայնի ասել՝ որպէս յամենայնի՝ այժմ առաւել եւ իմաստասիրել ստանձին նախ եղաք...:

ԺԵ. Վասն անապակահոսութեան յապականացոյս: Ի վաստակոց եւ ի քրտանց սրբութիւն եւ իմաստութիւն:

ԺԶ. Բազումք յիմաստուն վարդապետացն գկնի նախագրեալ բունաւորին՝ զանաշիկայ բիւրացալուխ գիտացին կարգել...:

Բ. (DZ)

Վասն ցաւոք եւ տրտմութեամբ հրաժարման յաշխարհէ: Որք ճշմարտութեամբ զՏէր սիրեցէ, եւ ճշմարտութեամբ հանդերձեալ արքայութեանն հանդիպել փութացին...:

Գ. Որք բարեպաշտութեան տեսութեանն մեղ հակառակ առնն...:

Դ. Ամենայն բանի եւ մտածութեան նախապատիւ է խոկումն մասնու եւ յանցանաց. եւ առաջին է լալոյ եւ գրոյ. եւ զկնի նորին բանս կարգեցաւ...:

Ե. Չոր օրինակ ջուր ի բոց սակաւ հեղուկ՝ կատարելագոյնս բոցն շիջի: այսպէս եւ ճշմարտութեան սղոյ արտասուք...:

Զ. Վասն ամենահամբաւ տիկնոջն շար որո՞վս: Հանդերձեալ եմք վասն որովայնի ասել՝ որպէս յամենայնի՝ այժմ առաւել եւ իմաստասիրել ստանձին նախ եղաք...:

ԺԳ. Վասն անապակահոսութեան յապականացոյս: Ի վաստակոց եւ ի քրտանց սրբութիւն եւ իմաստութիւն:

ԺԶ. Բազումք յիմաստուն վարդապետացն գկնի նախագրեալ բունաւորին՝ զանաշիկայ բիւրացալուխ գիտացին կարգել...:

Չեմ ուզեր յառաջ տանիլ համեմատութիւններս: Այս շեղումները Dին Bէն՝ կարող են ընթերցողին վրայ սյն տպաւորութիւնն թողուլ, որ ասոնք արդիւնք են կրկին թարգմանութիւններու՝ թերեւս յունարէն իրարմէ խոտորոզ բնագիրներու: Եւ ընթերցողածներու համաձայնութիւնը յոյն բնագրին հետ կատարեալ է: Dի աղբորը Bի հետ նոյնպէս ահներեւ: Կը մնայ D նկատել յարասութիւն մը Bի:

Կարեւոր կը համարիմ այս տեղ տալ ընդհանուր ակնարկ մը B եւ D խումբերու բովանդակութեան վրայ. այսինքն թէ ինչպէս հասած է «Սանդիկոց» թարգմանութիւնը հայերէն ձեռագիրներու մէջ:

1. BD սկիզբը ունին անխորագիր նախադուռն մը, այսպիսի սկզբնաւորութեամբ. «Միտ դեր ճշմարտութեամբ թէ որպէս զԲրիտանոսի մարմնական հասակին թիւ վերելութեանս մեր քանակեաց...: Վ. ոչ անհաւատալի մնացուք ասպացուցին (4 գիր դժուարընթեղի, վասն զի նոր գրչէ ջնջուած են. զոր արձ) նոսն անդր զրեաց»: D կը կարգայ. «Միտ դեր թէ որպէս ճշմարտութեամբ... Վ. անբիժ է նորին բնապատմութիւնն»: Նման վերջաւորութիւն մը ունի յոյն զլիսացանկին վերջը (MG 88, 629):

2. B կը յաջորդը. «Աբբայ Յոհաննու հաւրն Ռայիթուոյ թուղթ առ Յովհաննէս...»: D չունի այս թուղթը: Յոյնը այս թուղթը Կլիմակոսի թղթին հետ գետեղած է զլիսացանկէն յառաջ:

3. «Սանդուխք աստուածային ելիցն: Ի զիրս կենաց յերկինս զրին...» (BD): Յատաջարանս զլիսացանկին սկիզբը ունի նաեւ Յոյնը (MG 88, 628):

4. Յանկ զլիսոց Ա.—Լ. (BD): Այսպէս նաեւ Յոյնը:

5. Սկիզբն արացուք առ սակաւ մի ի բազմաց հետտորական գեղեցկութեամբ հանդերձ գովելի վարուք. Տախտակ հոգեւոր: — Այս սողերը D համաձայն Յոյնին ունի «Սանդուղք» իբր նախարան. տես § 6: Կը յաջորդէ. «Յովհաննու առ Յովհաննէս. ուրախ լեր: Ընկալեալ որպէս վայել էր սեփական եւ անախտ վարուցը...» B: Իսկ D. Յովհաննու առ Յովհաննէս ուրախ լինել: Ընկալաք զվայելուչն արնուական եւ անախտ վարուցը...»: Այս թուղթը Յոյնին մէջ գետեղուած է § 2էն ետքը:

6. «Աբբայ Յովհաննու առաջնորդի կրանաւորացն որ ի սինէական լերինն»

Բան կրանաւորական յաղագս ունայնութեանց կենցաղոյս եւ վասն հրաժարելոյ եւ մեկնելոյ յաշխարհէ: — Բարեւոյ եւ առաւել բարեւոյ եւ ամենաբարեւոյ թագաւորի մերոյ եւ Աստուծոյ...» B: Իսկ D ունի. «Սկիզբն Հոգեւոր Տախտակիս գրոյ հետտորական ճշմարտ վարուց»: Այս աղճատուած կրկնութիւնն է Bի ընթերցուածին, զոր տեսանք վերագոյն (§ 5): Բայց կը պատկանի այս տեղոյն, ինչպէս ունի նաեւ Յոյնը իբրեւ «նախարան բանին, որում անուն յորջորջանաց Տախտակք հոգեւորք»: D կը շարունակէ. «Բան կրանաւորական արբայ Յոհաննու հօր Սինեայ լերինն միանձանց, զոր հրամանաւ հօր Յոհաննու Ռայիթու լերինն զրեաց եւ առ նա առաքեաց: — Բարեւոյ եւ գերազոյն բարեւոյ ամենաբարեւոյ Աստուծոյ մերոյ եւ թագաւորի ծառայի՝ առ ծառայակիցս...»: Հարազատագոյն է Bի ընթերցուածը:

7. Իւրաքանչիւր զլիսոյ վերջը ունին BD տեսակ մը ստածածեւ բնաբաններ: B գասոնք գետեղած է յաջորդ զլուսնեքու սկիզբը. այսպէս. «Աստիճան Բ. Ով հեծեալն մի դարձցի յետս»: Կը հայի Ա. զլիսոյն: «Գ. Աստիճան. «Որ ընթացի մի կնոջն Ղովտայ նմանեցի»: (Գ.) «Երեքն Երբորդութեան է համաթիւ ընթաց. որ հեծեալն էր մի հայեցի յաջ կամ յահեակ»: D խումբը գետեղած է այս առածները զլիսոց սկիզբը այսպէս. «Աշտիճան Ա. Յոր հեծեալն ոչ դարձցի յետս...»: Բ. աշտիճան. ընդ որ ընթացաւն Ղուտայ եւ ոչ կնոջն նմանեցի...»: Յոյնը գետեղած է իւրաքանչիւր զլիսու վերջը:

8. Գլիսոց բաժանում համարաթուրով Ա.—Լ. ունի B. կը բացակայի այս Dի մէջ: Բայց Bի այս համարաթուրը սխալ է ինչն մինչեւ Լ չեն համապատասխաներ ճշդիւ Յոյնին: Հայը Լի տակ ամփոփած է չորս զլուսն. իսկ Յոյնը իր կարգին ԻԶ զլիսոյն մէջ կտանէ Հայոյն ԻԷ եւ ԻԸ. եւ ԻԷ զլիսոյն մէջ՝ Հայոյն ԻԹ եւ Լ¹. Իսկ Լ²⁻⁴ կը կազմեն յոյնին ԻԸ, ԻԹ եւ Լ զլուսնները: Ուստի համաձայնութեան պատկերն է.

ԻԵ = XXV. ԻԶ ԻԷ. ԻԸ = XXVI. ԻԹ. Լ¹ = XXVII. Լ² = XXVIII. Լ³ = XXIX. Լ⁴ = XXX:

ԺԵ. զլիսոյն սկզբնաւորութիւնը Bի մէջ կը շեղի յոյն բնագրէն. բայց Յոյնին

համաձայն է D խումբը. կը տեսնուի ասկէ, որ B արկածի հանդիպած է, թերեւս դատար օրինակին մէջ այս տեղ թուղթ ինկած:

9. Բերլինի Թ. 25 բացի զլիսոց բաժանումէ (Ա.—Լ.), ունի նաեւ լուսանցքներու վրայ ա—ճլգ եւն հատուածարժանուներ, այսպէս Ա. ունի ա—ժգ, Բ.՝ ժգ—Ի, Գ.՝ իա—իէ, Դ.՝ իը—իս եւն: Ասոնք չեն տեսնուիր Dի մէջ: Չունի նաեւ Յոյնը:

10. Լ. զլիսի վերջաւորութեան B 25 (թղ. 229ա) կը գծադրէ Սանդուխ մը 30 աստիճաններով. ասոր մէկ կողմը նշանակուած են վերէն վար Լ.—Ա. թուագրերը, որոնք աստիճաններու թուերը կը ներկայացնեն, իսկ միւս կողմը, իւրաքանչիւր թուին զիմաց գրուած են աստիճաններու նիւթերը. այսպէս.

Լ. Վասն սիրոյ յուսոյ, հաւատոյ...

Ա. Վասն ելանելոյ յաշխարհէս: Ամէնէն վարը՝ «Յիսուսի Բրիտանոսի Տեառն մերոյ փառք յաւիտեանս. ամէն»: Այս ցանկը կը տեսնուի նաեւ Վատիկանեան օրինակին մէջ (առանց Սանդուխի):

11. Բերլինի 25, թղ. 229բ. կը յաջորդէ. «Կեանք եւ քաղաքավարութիւն երանելի սուրբ հաւրն մերոյ Յոհաննու հաւրն Սինէի», որ կ'ընդհատի թղ. 231բ, որովհետեւ հոս թղթերու անկում տեղի ունեցած է: Ըստ այսմ կը պակսին՝ վարքին վերջաւորութիւնը, Թուղթ առ Հովիւն եւ Լուծմունքը:

12. D Լ. զլուսը կ'աւարտի. «յանսահմանելի յաւիտեանս լոյս...»: Կը յաջորդէ՝ Նորին առ Հովիւն: Յոհաննու առ Յոհաննէս: Յերկրաւոր եւ ներքին յայս գիր... Վ. եւ սէր է Աստուած եւ Աստուած սէր է. որում...»: Ապա՝ Կեանք եւ քաղաքավարութիւն... եւ ասոր կից՝ Լուծմունք զժուարիմաց եւ նուրբ բանից... (Հմմտ. Յուցակ, էջ 84): Այս «առ Հովիւն» Zvat խորագրած են պարզապէս «Յատաջարանութիւն: Յոյնն ունի. «Բան առ Հովիւն: Յատաջարանութիւն: Յայսմ ստորին (երկրաւոր) գիրս...»: Ուստի չկայ «Յովհաննու առ Յովհաննէս (Հմտ. MG 88, 1165—1208, բաժնուած 15 զլուսններու):

13. Ստորեւ պիտի տամ «Սանդուղք» զլիսակարգութիւնը խորագիրներով եւ սկզբնաւորութիւններով համաձայն Բերլինի Թ. 25ի, որ ներկայացուցին է Ա.

խումբին: Բ. խումբի գլխավորությունը սուած է ամբողջութեամբ Հ. Գ. Չարբանյան, Մատենադարան, էջ 531—537: Յովհ. Ռայիթուեցւոյ Թուղթը յառաջ պիտի բերեմ ամբողջութեամբ. նոյնպէս Դանիէլ Ռայիթուեցւոյ գրած «Կեանքէն» պիտի տամ ընդարձակ հատուած մը: Նպատակս է ասով ճաշակ մ'ընծայել Միւսա Տրապիզոնցւոյ եւ Սիմէոն Պղնձահանեցւոյ թարգմանութեան արուեստէն եւ իրենց կիրարկած լեզուական ինքնուրոյն գիծերէն:

14. Վերադոյն յիշեցինք, թէ գրուածքիս Բ. մասն, սկսեալ ԻԱ. գլխէն թարգմանած է Սիմէոն Պղնձահանեցի վրացերէն թարգմանութենէ: Յովհ. Կլիմակոսի երկասիրութիւնս առ Հովիւն գլխուն հետ կ'ըսուի թէ 5 անգամ թարգմանուած է վրացերէնի. ա. Ժ. դարու թերակատար թարգմանութիւն մը կը յիշէ Ս. Եւթիմիոս: Բ. Ինքը Ս. Եւթիմիոս թարգմանած է ԺԱ. դարուն: Գ. Նոյն ԺԱ. դարուն տաղաչափեալ թարգմանութիւն մը տուած է Յ. Պետրիձէ: Դ. Լիակատար թարգմանութիւն մը հոգաց Պետոս Գեղաթեցի ԺԳ. դարուն: Ե. Գարձեալ տաղաչափեալ թարգմանութեամբ Անտոն կաթողիկոսի (հմտ. Պերձէ, անդ, էջ 243 եւ Ջաւախով, անդ, էջ 23—24): Սիմէոն ձեռքի տակ ունեցած ըլլալու է Գեղաթեցւոյ թարգմանութիւնը:

15. Առաջին մասին թարգմանի՛ Միւսա Տրապիզոնցւոյ թարգմանութենէն կը յիշեմ օրինակներս: Սկզբնապէս ունի.

1. Εἶροται μὲν ἡμῖν βραχέως ἐν τοῖς φθάσαισιν, ὡς ἐπισφαλές λιβαν, καὶ αὐτοῖς τοῖς πνευματικοῖς εἶναι δοκοῦσι παρεισδύνον τὸ κρίνειν (MG, 88, 852).

Բ Ասացեալ մեզ գրուգնաբեայ որք հասանեն որպէս սղալանս յոյժ, եւ նոքա որք կարծեսցեն դատել (ԺԲ):

Դ Ասացաւ ի մէջ զուգնաբեայ սխալանք այնոցիկ որք դատեն:

Այս ինքն. «Ասացաք կարծ ի կարծոյ վերագոյն, եթէ քանի՛ վտանգաւոր իցէ եւ՛ որոց հոգեւորքն կարծիցին լինել, միջամուխ լինել ի դատել:

2. Εἷς καὶ οὗτος πολλάκις τῶν τῆς πολυλογίας κλάδων, ὡς καὶ ἡδὴ φθάσαντες εἶπομεν, ἐστὶ, καὶ πρῶτος ἀπόγονος, λέγω δὴ ὁ τῆς ἀκχόδιας (MG. 857).

Բ. Մի եւս այս բարձրախումբեանցն ով սարիցէ, որպէս զի եւ ուր հասաք արաս-

ցուք եւ նախածնունդ ասեմ ձանձառութեան (ԺԳ):

Դ. Ձի եւ այս պատասխի ի բազում իրս շատախումբեան սաղարթ եւ նախածնող ասեմ ձանձառութեան գտութիւնն:

Այս ինքն. «Եւ այս յաճախ մի յոտոց անտի շատախումբեան է, որպէս եւ ի վեր անդը կանխեալ ասացաք, եւ առաջին ծնունդ, զձանձառութենէ ասեմ:

Աւելի օրինակ հարկաւոր չէ, ցոյց տալու համար թարգմանչին անհմտութիւնն յուրարէնի մէջ եւ անբաւականութիւնը նման աշխատանքի մը: Միտածանակ նկատելի կ'ըլլայ նաեւ իմբարդին տարած ճիգը, այս պղտորութենէն իմաստ մը կորզելու:

Սիմէոնի թարգմանական արուեստը քննութեան առնելու համար կը բաւեն ԻԱ. եւ ԻԹ. գլուխներէն առնուած հատուածերս.

1. Δειλία ἐστὶν ἐκτροπὴ πίστεως ἐπὶ προσδοχία ἀδοχῆτων (MG, 88 945).

Բ. Երկչոտութիւն խաւարունն է ի հաւատոյ ակն ունելոյ յանկարծակի վշտաց: Բնադրին իմաստն է. «Երկչոտութիւնն է օձուռնի հաւատոյ յալինկալութենէ յանկարծակի իրաց:

2. Φόβος ἐστὶ προμελετώμενος κίνδυνος. Ἡ πάλιν φόβος ἐστὶ σὺντρομος αἰσθησις καρδίας περὶ ἀδῆλων συμφορῶν κλονουμένη, καὶ ἀσφάλουσα (անդ.):

Բ. Երկիւղ է յառաջկատակածի նեղութիւնք. կամ դարձեալ՝ երկիւղ է (դո)ղացեալ սղայարանք սրտին, անխմանալի չարութեամբ փորձութեանցն կորացեալ եւ տրտում (ԻԱ.):

Դ. Երկիւղ իցէ նախախորհութիւն վշտաց. երկիւղ իցէ դողունն զգացութեան սրտի, որ յաղազս անյայտ սրտմտութեան սասանի եւ լուծի (ՆՀԲ. Ը. Բ. Երկիւղ):

Այս ինքն. երկիւղ է կանխանկար վտանգ. կամ դարձեալ՝ երկիւղ է երկչոտ զգացունն սրտի յանստոյգ դիպաց աղմուկեալ եւ վրդովեալ:

3. Բ. Բարձրամիտ անձն ծառայ է վհատութեան. որ յանձն իւր վստահացեալ է, նա յապառնեաց շարժմանէ եւ ի հովանոց ումեքէ երկչոտ է:

Յոյնն՝ «բարձրամիտ անձն ծառայ է երկչոտութեան եւ յանձն իւր վստահ. եւ ի չէին ինչ եւ յանձին իսկ ստուերէ երկչոտ»: Հոս «յապառնեաց» եթէ կարգանք «ի սա-

ղարթաց» շարժմանէ, կարելի է համիմաստ ըլլալ յոյնին «ի ձայն» կամ ի չէին ինչ ասութեան:

4. Յունարէն ἔκστασις, ասչութիւն մտաց, խեղաբարութիւն, թարգմանուած է «բստունն եւ գիլունն» (կարդա՛ գլխումն):

5. Յոյնին «եւ յիրաւի» չէր կրնար «եւ ապացոյց յիրաւի» տալ:

ԻԹ (27). Περί τῆς ἱερῶς σώματος καὶ ψυχῆς ἡσυχίας. Ἡμεῖς ὡσπερ αἰεὶ ἀνήσφοι τινες τῶν ἀνοσιῶν παθῶν ὑπάρχοντες, καὶ δοῦλοι ὑπόσπονδοι γενόμενοι ἐκ τούτου καὶ τοὺς δόλους καὶ τρόπους καὶ τὰς ἐπιταγὰς, καὶ τὰς πανουργίας ποσῶς ἐπιστάμεθα... (MG 88, 1096).

Բ. Նորին վասն քահանայականին այն հանդարտութեան հողւոյ եւ մարմնոյ: Միայնակեաց ասէ (կարդա՛ ասեն) Յոյնք հանդարտելն: Մեք որ միշտ վաճառեալ եւ ծառայ եղեալք անսուրբ ախտից եւ հնազանդեցաք նմա, յայսմանէ եւ զնենդութիւն եւ զնեբարձրութիւն եւ զկարգ եւ զամենայն զործ եւ զքանիօնութիւն ծանեաք:

Դ. Նորին վասն քահանայականին այն հանդարտութեան հողւոյ եւ մարմնոյ: Միայնակեաց ասէ յոյժ հանդարտեալն է: Մեք որ միշտ վաճառեալ եւ ծառայ եղեալ անսուրբ ախտից եւ հնազանդեալք նմա. յայսմանէ զնենդութիւն եւ զաղզս եւ զկարգ եւ զամենայն զործ եւ զքանիօնութիւն ծանեաք:

Յունարէնին բառական թարգմանութիւնն է. «վասն սուրբ հանդարտութեան մարմնոյ եւ հողւոյ: Մեք որ հանապաղ իրրեւ զվաճառեալս անսուրբ կարեաց հնազանդեցաք եւ նոցին վարձկանք եղեաք, անտի եւ զնենդութիւն, զբարս, զհնարագիտութիւն եւ զեղեռնագործութիւն քանիօնութեամբ ուսաք»:

Յուն. ἱερός, սուրբ, սոնուած է իբրեւ, քահանայ բառին նմանութեամբ. յաւելուած է «Միայնակեաց ասեն Յոյնք հանդարտելն». այսինքն ἡσυχία, անդորրութիւն, «հանդարտութիւն», հանգիստ, եւ ἡσυχαστής, միանձնական, կրօնաւոր, ծաղած են ἡσυχάζω բառէն, որ կը նշանակէ «հանդարտիմ», ըստ այսմ կարելի է, կ'ենթադրէ թարգմանիչը, «հանդարտութիւն» նաեւ «միանձնաւորութիւն» իմաստով առնել:

Այսպիսի անդրադարձութիւն մ'ալ ունի թարգմանիչը ԻԶ. գլխոյն մէջ: «Նորին վասն դատողութեան խորհրդոց...: Հեղինացի՛ զիակրիսիս, այսինքն դատողութիւն»: Յ. περὶ διαχρίσεως ἐβδισχρίτου. վասն բարեխորհուրդ դատողութեան: Թարգմանիչն այս «զիակրիսիս» բառը գտած է հաւանօրէն վրացերէն օրինակին մէջ:

Սիմէոն նաեւ հոս վրացերէն թարգմանութիւն մ'ունի իր առջեւ: Թէ ս'ըբան յաջող էր այդ թարգմանութիւնը, չեմ կարող դատել. բայց ցոյց կու տան հայերէն թարգմանութեան մթառութիւնք, թէ թարգմանիչը իր առաջադիր օրինակին մէջ հանդիպած է անհասկանալի սողերու:

Բնագիրն է ըստ Բերլինի Թ. 25ի:

Վերադոյ բնութեան եւ հաւասար հրեշտակաց հաւրդ հարց եւ վարդապետիդ յոյժ վերնագունի մեղաւորս Յովհաննէս առաջնորդ Ռայիթուոյ ի Տէր ողջոյն:

Գիտացեալ մեք տգէտքս, զոր առ ի Տէրքս անընտրող առ ամենեսեան խոնարհութիւն առաքինութեամբ եւ լսողութեամբ զարդարել... (Թղ. 2ա—3բ):

ՍԱՆՌՈՒՆԻՔ ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ԵԼԻՅՆ (Նախարան)

Ի գիրս կենաց յերկինս գրին, որք զանձինս իւրեանց ի սորա յընթացս զնեն՞: (Ի սմա յաջողեալ գտանին ձեռնարկողքն անմորար. եւ ամենեւին ի քարէ գայթակղութեանն անկործան պահեսցին: Սանդուղքս մեզ ի յերկրաւորէս ի սրբութիւնն երկնից. բարձրացեալ կանգնեալ կայ ի գլուխն, որպէս ինձ թուի, սանդղոցն՝ զոր խարոզ ախտիցն Յակոբ ի հանդէսին բարեմտութեամբ իտես, ընդ որ իլցուք յաւատութեամբ եւ հաւատովք. եւ յիմանալի այս եւ երկնային ընթացիցս կէտն ժամանեցուք: Իսկ այժմ յառաջին աստիճանս վարդապետէ զբարւորքն եւ զստոյգն) (Թղ. 3բ):

Սկիզբն արասցուք առ սակաւ մի ի բազմացն հետտրական գեղեցկութեամբ հանդերձ գովելի վարուք Տախտակ հոգեւոր:

՝ Չ. Յ. Տաշեան արտագրած էր Բերլինի ձեռագրէն այս բանս միայն: Կը լրացնեմ Հ. Չարբանյանի, ուստի Բ. խումբի օրինակէն (Չարբ., Մատենադարան, էջ 531—532):

ՅՈՂԱՆՆՈՒ ԱՌ ՅՈՂԱՆՆԵՍ ՈՒՐԱՆ ԼԻՆԵՆ 10

Ընկալելով, որպէս վայելէր սեփական եւ անխտ վարուցը եւ մաքուր եւ խոնարհեալ սրտիդ, զոր առ մեզ աղքատքս յառաքինութենէ եւ նուաստքս առաքեցեր զգիրս. մանաւանդ հնազանդութիւն ի վեր քան զլաւութիւն մեր հրամայեցեր: Զի քո է ճշմարտապէս, քո եւ քոյոցն սուրբ անձանց 11 սեփական: Որոց մեք անխրատ բանիք եւ զործովք, անուամբնք վարդապետութեան բանի եւ խրատու խնդրոյ սովորութեան միշտ մեզ զանձին խոնարհութիւն ապացոյց տալ: Զոր եւ ես այժմ զնոյն ասեմ. երկիւղ է բազում եւ վիշտ, զմայրն առաքինութեան, զունկնդրութեանն զսուրբ լուծն յանձնէ ի բաց ձգել. եւ արդ ոչ անբանապէս ի վեր քան զզաւրութիւն յանդգնիմք: Պարտ է քեզ, ով սքանչելի սուրբ Հայր, զայս բարեւոք հաւանել. քանզի յաշակերտաց կարգի կամք: Իսկ որ ի ձեզ են աստուածազգեացք եւ ճշմարիտ գիտութեան խորհրդածոյք, ունկնդրութեան է անքննելի հաւանեալ. որոյ ի վեր քան զսուրբութիւնն: Ահաւասիկ զոր անձին անտես արարաք, եւ բարիք մտածութեամբ, որ ի վեր քան զմեզ ձեռնարկեցաք: Զի ոչ որպէս քեզ պիտոյ է, ով սքանչելի Հայր եւ զլուխ, քանզի գիտեմ, ոչ ես միայն, այլ եւ ի բարեխորհեցիցն 12 իւրաքանչիւր ոք՝ մաքրել զմտաց աշտ յամենայն երկրաւոր եւ խաւրային ցնդմանց եւ առանց արգելոյ յաստուածային լոյսն մտեալ եւ ի նմանէ լուսաւորեալ եւ զայլս յանհնազանդ մահուանէ ի բաց մեկնել եւ ի հնազանդութիւն ամենասուրբ հրամանիդ զկնի եկեալ երկիւղիւ եւ ցանկութեամբ, որպէս բարձրիտ եւ ունկնդիր ծառայ եւ կենդանազիր սգաստ: Քանզի սոսկ եւ նուաստ գիտութեամբ մեր նշանադրեմք սիրոյն մեկանաւ առ քեզ, ով վարդապետաց զլուխ դու. որպէս զի զեղովք երանկաց զեղեցիկացուցես եւ լցուցես զթերութիւն տախտակաց եւ հոգեւոր արեւնացս: Ոչ եթէ դու ի մեր ձեռնարկելս կարաւտանաս, քու լիցի, զի մերս վերջին է արեւնակ. բաւական ես Տերամբ եթէ զայլս, այլ եւ զմեզ խրատել յաստուածային արեւնացն սովորութիւն, ով գերարդոյ վարդապետաց կարող աշակերտաւդ աստուածակոչ ժողովրդոցդ, զի եւ քոյով աղաւթիւք ըստ իմանալի յուսոյ

10 B լեր. D լինել:
 11 Յ. քում սրբոյ անձին:
 12 Յ. τὼν εὐφροσύων.

անուամբնք թեթեւանայ եղեզանս զեկ. զբեղեցիկդ ունկնդով զղեկալար մերոյ բանիս նաւապետ, ձեռնտուութեամբ աւժանդակեալ յայս ամենայն որ վասն քո ունկնդրութեանդ խնդրոյ, սկսանիմ որ խոնարհ զիջանիս յամենայնի. զի եւ սա Ոնխիֆորոյ տեսանի. զի եւ զնոյն պտուղ զմեր որպէս զբարձրիտ ծառայի համարեցի. եւ ձեռնարկութիւնս միայն պարզեւ յաստուծոյ խնդրէ զհատուցումն. ոչ յասացելոցս հայել յանվայելչութիւն, որ ամենայն անդիտութեամբ եւ տգիտութեամբ ճշմարտապէս է լցեալ. որք մատուցանեն ընդունել զձեռնարկեալս պատարապ ոչ իբր զբազում ընծայս եւ զաշխատանս, այլ լրութեամբ Աստուած պատարազիս այս զվարձս հատուցէ: Ողջ լեր Տերամբ. եւ Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ վառք յաւիտեանս (թղ. 3բ—6ա):

ԱՐԲԱՅ ՅՈՂԱՆՆՈՒ ԱՌԱՋՆՈՐԴԻ ԿՐԱՆԱՌՈՐԱՅՆ ՈՐ Ի ՍԻՆԷԱԿԱՆ ԼԵՐԻՆՆ ԲԱՆՆ ԿՐԱՆԱՌՈՐԱՅՆ:

(Ա.) Յաղագս ունայնութեանց կենցաղոյս եւ վասն հրաժարելոյ եւ մեկնելոյ յաշխարհէ: Բարուց եւ առաւել բարուց եւ ամենաբարուց թաղաւորի մերոյ եւ Աստուծոյ. բարեւոք է յԱստուծոյ առ յԱստուծոյ ծառայան սկսանել: Ամենեքեան որ ի նմանէ ստեղծան բանաւորք եւ անձնիշխանական աստիճանաւ զարդարեցան... (6բ—15ա): — Ով հեծեալն մի զարձցի յետս:

Աստիճան Բ. Յաղագս Անխտութեանն: Որ ճշմարտութեամբ զՏէր սիրեցէ, որ ճշմարտութեամբ հանդերձեալ արքայութեանն հանդիպիլ խնդրեցէ... (15ա—18բ): Որ ընթացի մի՛ կնոջն Ղովտայ նմանեցի:

Գ. աստիճան. նորին յաղագս Աւտարութեան: Աւտարութիւն է թողուլն անզարձ պամենայն զորս ի հայրենիսն, որք բարեպաշտութեան տեսութեանն մեզ հակառակ գործեն... (18բ—24ա): — Երեքն երրորդութեան է համաթիւ (եւ համ) ընթաց. որ հեծեալն էր մի հայեցի յաջ կամ յահեակ:

Դ. վասն երանելի եւ միշտ յիշատակելի ունկնդրութեան: Առ մրցորդքս մեզ (սոսկ) եւ Քրիստոսի ճգնաւորքս յառաջմէ բանն յաջողեալ հանդիպեցաւ: Ամենայն պտղոց նախ եւ առաջ արձակի ծաղիկն... (թղ. 24ա—58ա):

Ե. վասն Ապաշխարութեան հոգալոյ եւ ճշմարիտ քննութեան վարուց սուրբ զատա-

պարտելոցն 13: Ապաշխարութիւն է վերակոչումն մկրտութեան: Ապաշխարութիւն է ուխտ առ Աստուած երկրորդ վարուց... (թղ. 58բ—70բ): — Ի հինգերորդ աստիճան էլեր որ ապաշխարեցեր. քանզի զհինգ սղայարանսդ մաքրեցեր ի ձեռն սոցա զամայ չարչարանսն եւ զտանջանսն ի ձեռն ինքնայաւժարութեան փախեար:

Զ. վասն խոկման մահու: Ամենայն բանի յառաջանայ միտք. իսկ յիշատակ մահու եւ յանցանայ յառաջանայ եւ լալոյ եւ սղոյ... (թղ. 70բ—76բ): — Ի վեցերորդ աստիճան որ ելանէ, ոչ այնուհետեւ մեղանչէ երբեք. քանզի ասէ. Յիշեա զվերջինս քո եւ յաւիտեան ոչ մեղանչես:

Է. վասն Ուրախարար Սղոյ: Սուրբ որ առ Աստուած է տրամտութիւն հոգւոյ՝ զերկուսն սրտին վերադրելով միշտ զծարակալն ցանկութեամբ խնդրելով... (թղ. 76բ—87ա): — Աստիճան Է. որ արժանասցի եւ ինձ աւզնեցէ եւ ինքն աւզնեալ եղիցի: Ասացաք յետին աստիճան է յաւիտենիս այսորիկ. ի կործանմանէն պահեցաւ:

Ը. Ասացուք վասն Անբարկութեան եւ Հեղութեան: Զոր արեւնակ ջուր ի բոց սակաւ սակաւ հեղով կատարելապէս բոցն շիջի, այսպէս եւ ճշմարիտ սղոյ արտասուք... (թղ. 87ա—93բ): — ||| Իսկ որ ի քրտանց ութիցն ամենեւին յաղթեաց:

Թ. վասն Յիշաչարութեան: Քանզի սուրբ առաքինութիւնքն Յակովբայ սանդղոցն նմանեցան. իսկ անսուրբ չարութիւնքն՝ չղթայիցն, որ անկաւ ի Պետրոսէ զլիաւորէն... (թղ. 93բ): — Աստիճան Թ. որով ստացաւ այնուհետեւ համարձակութեամբ զլուծումն յանցանայ խնդրեցէ ի Փրկչէն Աստուծոյ Յիսուսէ Քրիստոսէ:

Ժ. վասն Չարախաւսութեան: Ոչ ոք յիմաստնոցն հակառակ ասէ ինձ թուի ոչ ի յատելութենէ եւ ի յիշաչարութենէ զբամբասութիւնն ծնեալ: վասն այսորիկ եւ զհետ իւրոց ծնաւդացն պատաճեալ կարդեցաւ... (թղ. 95ա): — Աստիճան Ժ. որով յաղթեաց սիրոյ մշահ (°) է կամ սղոյ:

ԺԱ. վասն Շատխաւսութեան եւ լուծութեան: Ասացեալ մեզ զընդանաբեաց որք հասանեն որպէս սղալանս յոյժ. եւ նորա որք կարծեցեն դատել, մանաւանդ թէ դատեցին եւ լեզուաւ տանջեցին... (թղ. 97բ):

13 Յ. τὼν, ἀγίων καταδίκων.

— Ասացաք ի ԺԱ. աստիճանսդ, որով յաղթեաց բազում չարեաց ի միտսին եւ եհար:

ԺԲ. Ասացուք վասն Ստութեան: Ծնունդ երկաթոյ եւ քարի՝ հուր. իսկ ծնունդ շատխաւսութեան եւ ծաղրածութեան՝ ստութիւն... (թղ. 99ա): — Աստիճան ԺԲ. Որ հեծեալն զարմատ (տ°) բարեաց ստանայ:

ԺԳ. 14 վասն Չանձրութեան: Մի՛ եւս այս բաղմախաւսութեանցն ո՞վ ասիցէ, որպէս զի եւ ուր հասաք արացոյք եւ նախածնունդ ասեմ ձանձրութեան... (թղ. 100բ): — Յաղթութիւն որ ոք ստացաւ ճշմարտապէս յամենայն փորձութիւնս եկաց:

ԺԴ. վասն ամենահամբաւ տիկնոջն չար Որովայնի: Հանդերձեալ եմք վասն որովայնի ասել որպէս յամենայնի, այժմ առաւել եւ (ս) իմաստասիրել առանձին նախ եղաք... (թղ. 102բ): — Ար (ուրութեամբ) յաղթութիւն. որ կարողն է. յայտ է թէ անխտութիւն եւ յիմաստութիւն ծայրագոյն եհաս:

(ԺԵ.) վասն Անապականութեան յապականացուք. ի վաստակոց եւ ի քրտանց սըրբութիւն եւ իմաստութիւն: Լուեալ եմք զՄէնանդրոսի 15, այժմ որ ասէ վասն պտոնկութեան սորա ծնաւդք եւ զոր անմարմինս պատերազմ. եւ ոչ է զարմանք... (թղ. 109բ): — ձգուեք, որ ոք ի մարմնի է եւ զսանրնկալաւ նա չմեռաւ եւ յարեաւ. եւ զհանդերձելոց անապականութեան զաւրինակ ասաէն ծանեաւ:

ԺԶ. վասն Արձաթսիրութեան: Բազումք յիմաստուն վարդապետացն զկնի նախադրեալ բունաւորին զառաջիկայ բիւրազլուխս գիտացին կարգել... (թղ. 124ա): — Մարտ, զոր եթէ ոք յաղթեաց կամ սէր ստացաւ եւ կամ զհ (ոգս) եհաս:

ԺԷ. վասն Անստացուածութեան: Անստացուածութիւն իցէ հոգոցն ի բաց |||| զըրումն, անհոգութիւն վարուց, ճանապարհորդ անարգեալ, հաւատ պատուիրանաց... (թղ. 125ա): — ձգնութիւն զոր թէ ոք ստացէ՝ առ երկինս աննիւթ ճանապարհորդեցէ:

ԺԸ. վասն (Ան)սղայութեան որ է մեռելութիւն հոգւոյ եւ մտաց նախ քան զմահ

14 «Երկուտասաներորդի»:
 15 B զամէնանդրոսի. ա ընձարով: Եի այս սկզբնաւորութիւնը կը շեղի Յոյնէն, որ ունի համաձայն Dի (յէակնա)՝ այսպէս. «Նորին վասն Ապականութեան վաստակոց. ի յաղականութեան քրտանք սրբութեան եւ իմաստութեան: Սրբութիւն իցէ անմարմնոցն բնութեան միաւորութիւն. սրբութիւն իցէ սուսն Քրիստոսի անփորձ եւ երկնային սիրա երկրաւոր...»:

մարմնոյ: Անսպասելիքն է ի մարմին եւ ի հոգի մեռեալ սպայարան... (Թղ. 126բ):

ԺԹ. Վասն քնոյ եւ աղաւթից եւ վասն ի ժողովս սաղմոսերգութեանց. նորին սրբոյն ասացեալ: Քուն է բնութեան քանութեան հաստատութիւն. պատկեր մահու, սպայարանաց խաւանումն... (Թղ. 129ա):

Ի. Վասն Արթուրեան մարմնական եւ որպէս ի նմա մտանել: Երկրաւոր թագաւորացն ոմանց առանց զինուց եւ ոմանք մերկք. իսկ ոմանք խարաղանս ունելով. եւ այլք ասպարս... (Թղ. 130ա—132ա):

Թղ. 132ա. Կարմրադէր. Թարգմանեալ է մինչեւ ցաստ ի սրբամիտ կրաւնաւորէ Միւնաւ սիւնակեցէ ի Տրապիզոն քաղաք: Իսկ աստուատ ի Սիւնեոն քաղաքայէ կրաւնաւորէ՝ վրաց բարբառով:

ԻԱ. Վասն Երկչոտութեան. նորին ասացեալ: Երկչոտութիւն (ման)կական սովորութիւն է (ի ծերացեալ) սնտիառ անձն: Երկչոտութիւն խաւարումն է ի հաւատոյ ակն ունելոյ յանկարծակի վշտաց: Երկիւղ է յառաջ կասկածելի նեղութիւնք: Կամ դարձեալ երկիւղ է (դո)ղացեալ սպայարանք սրտին, անխմանալի չարութեամբ փորձութեանցն՝ կորացեալ եւ տրտում (°): Երկիւղ է յուսոյ պակասութիւն: Բարձրամիտ անձն ծառայ է վհատութեան: Որ յանձն իւր վստահացեալ է՝ նա յապառնեաց չարժանէ եւ ի հովանոց ումեք է երկչոտ է: Սղաւորք եւ զղջացեալք քսմտումն եւ զիւրումն բազում անգամ երկչոտք կրեցին. եւ ապացոյց յիրաւի: Թուլացուցանէ Աստուած զբարձրամիտսն երկնչել, զի մնացորդքս ուսցուք մէջ հպարտանալ: Ամենայն երկչոտք՝ սնտիառք. իսկ ոչ ամենայն ոչ երկչոտք՝ խոնարհամիտք են... (Թղ. 132բ):

ԻԲ. Նորին վասն Մնախառութեան: Ոմանք երբեք ի բաժանման կարգ բանիցն գննախառութիւն առաւել քան զբարձրամտութիւն սահմանեալ սիրեցին... (Թղ. 133բ):

ԻԳ. Նորին վասն Ամբարտաւանութեան որ առ մարդիկ: Ամբարտաւանութիւն ուրացումն է Աստուծոյ, գտեալ ի դիւաց, արհամարհութիւն մարդկան... (Թղ. 139բ): — Յաստիճանս յայս որ ի վեր ել՝ հզար է, եթէ ստուգապէս եւ երանել կարաց:

Նորին վասն անպատմելի խորհրդոյն Հայհոյութեան: Ի չար արձատոյ եւ ի մաքէ չարագոյն ոստ եւ որդի ել: Յառաջ եկելոցդ

լուսք ի չար սնտիառութեանն ասեմ եւ յամբարտաւանութեանն եւ անպատմելի հայհոյութեան որդի դու... (Թղ. 144ա):

ԻԴ. Նորին վասն Հեղութեան եւ սրբաբնութեան եւ անմեղութեան: Յառաջընթանալ արեգակն լոյս առաւառուն. եւ ամենայն խոնարհութեան հեղութեան ընթացքն որով եւ լուսոյն լուրջուք այսպէս յաստիճանս կարդեալ... (Թղ. 147ա):

ԻԵ. Վասն Ախտից կործանիչ բարձրական խոնարհութեանն անտանելի սպայութեամբ: Զսիրոյն Աստուծոյ զբարձեւութիւն եւ զխոնարհամտութիւն սիրոյն զեղեցկութիւն եւ զերանելոյն սրբութիւն ճշմարտութեամբ... (Թղ. 150ա):

ԻԶ. Նորին վասն դատողութեան խորհրդոց եւ վասն ախտից եւ առաքինութեանց, հելլ(են)ացի՝ դիախրիսիս, այսինքն դատողութիւն: Դատողութիւնն ի վերայ նոր եկելոյն, այս է զինքն ինքեամբ ստուգապէս զխտել... (Թղ. 162ա):

[ԻԷ.] Վասն դատողութեան բարուք դատելոյն: Որպէս փափաղէ եղջերու պասքեալ յաղբերս ջուրց, նոյնպէս կրաւնաւորաց փափաղել է... (Թղ. 179բ):

[ԻԸ.] Նորին զլիաւորեալ եւ համառօտ բան վասն յառաջասացելոց: Հաւատ հատառուն այր հրաժարման եւ հակառակն սորա յայտ է յոյս անխոտորելի անձին անհոգութեան դուռն եւ զիմամարտ սորա յայտնի... (Թղ. 192բ):

27. [ԻԹ.] Նորին վասն քահանայականին այն հանդարտութեան հոգւոյ եւ մարմնոյ: Միայնակեաց ասէ յոյնք հանդարտելն: Մեք որ միշտ վաճառեալ եւ ծառայ եղեալք անսուրբ ախտից եւ հնազանդեցաք նմա, յայտմանէ եւ (զնենդութիւն) եւ զներգործութիւն եւ զկարգ եւ զամենայն գործ եւ զքանիւնութիւն ծանեաք... (Թղ. 198ա):

[Լ.] Վասն իւրաքանչիւր հանդարտելոյն Զանազանութեան եւ դատողութեան եւ բարոյորութեան: Եւ այս եւս ամենեցուն յայտնի է, եթէ առ ամենայն արուեստս եւ գործ գննազանութիւն զոյ կամաց եւ խորհրդոց եւ չափոց իւրաքանչիւրց... (Թղ. 202բ):

28. Նորին վասն քահանայականին եւ մաքր ամենայն առաքինութեան: Երանելի աղաւթից որ ի նմա մտաւք եւ սպայարանաւք յառաջ գալ. աղաւթք է բնութեամբ իւրով միաւորութիւն մարդկան եւ Աստուծոյ: Իսկ

ներգործութեամբ իւրով աշխարհի հաստատութիւն եւ հաշտութիւն ընդ Աստուծոյ...:

29. Նորին վասն որ ի վերայ երկրի երկինք. աստուածանման անախտութիւն եւ կատարելութիւն եւ յարութիւն հոգւոյ յառաջ քան զհասարակաց յարութիւն: Ահաւասիկ մեք ստուգապէս եղեալ ի գուրս անդիտութեան խորին եւ ի մութն ախտիցն եւ ի ստուերս մահու մարմնոց մերոց...:

30. Նորին վասն կապակցութեան առաքինութեան: Երկրորդական առաքինութեանց, որ են հաւատ, յոյս, սէր: Իսկ արդ ստուգապէս զինի յառաջասացելոցն ամենեցուն կեան երրորդքս այսոքիկ. որ եւ զկապ ամենեցուն ամբացուցանէ... (Թղ. 224ա):

ՆՈՐԻՆ ԱՌ ՀՈՎԻՒՆ¹⁰

Յառաջարանութիւն: Յովհաննու սո Յովհաննէս:

Յերկրաւոր եւ ի ներքին յայս զերս ես զբեղ, ով սքանչելի, քան զամենեւեան յետոյ կարգեցի. իսկ ի վերին յերկնաւոր հաւատամ զբեղ քան զամենեւեան զմեզ՝ ի դերն Աստուծոյ՝ յառաջագոյն դու...:

Վ. եւ սէր է Աստուած եւ Աստուած սէր է: Վերջ դրոցս Սանդուց Յովհաննու Մինա(ե)ցւոյ:

Ձեռագիրք: Բերլին, Թ. 25 (1361): Էջմիածին, 1925 (1401): 1919 (1683): 1924 (1653): 1926 (1660): 1927 (1657): 1928 (1760): Լազարեան ձեմարան, 10 (ԺԸ): Դաղեան 70 (1329, Թօփճեան, Յուցակ, էջ 84—86): Երուսաղէմ, 623 (1591): 1220 (ԺԸ): 1551 (1743): Վատիկան, Բորգեան, 75 (ԺԸ. Tisserant, Codices armeni, 134—136): Վենետիկ, Միսիթ., 4 օրինակ (երեքն նոտրագիր. մին 1551էն):

ԴԱՆԻԷԼ ՌԱՅԻՓՈՒՆՅՈՒՆ

Յովհաննէս Կլիմակոսի «Սանդուխք» երկասիրութեան կցուած է անոր «Կեանքն եւ քաղաքավարութիւնք», «զոր գրեաց Դանիէլ կրօնաւորն սիւնակեաց Ռայիթուոյ լեւրինն»: Այս գրուածքէն միայն ծանօթ է մեզի Դանիէլ. թէ երբ ապրած է, կը մնայ

¹⁰ Այս գրուածքը, զոր կցած է Յովհ. Կլիմակոսի իր «Սանդուխք»ին, ինքնակց գործ է, ուր կու տայ առաջնորդաց յարմար խորաներ: Այս կը պահի Բերլինի օրինակն մէջ, թերեւս թղթերու անկման հետեւութեամբ: Ինչ ինչ ձեռագիրներ, այսպէս Չարք. եւ Վատիկ. կը խորագրեն. «Յառաջարանութիւն». ուղիղն է. «Բան առ Հովին: Յառաջարանութիւն: Յերկրաւոր...»: Կը հետեւի D խումբին:

անյայտ: D խումբի ձեռագիրները «Միւնակեացը» վերածած են «միայնակեացի»: Տեսանք վերագոյն, թէ նա B ձեռագրին մէջ նաեւ Մինաս Տրապիզոնցի կրօնաւորը յորջորջուած էր «Միւնակեաց»: Սիմէոն Թարգմանիչ կ'երեւայ թէ «միայնակեաց» եւ «սիւնակեաց» հոմանիչ բառ համարած է: Յունարէնը MG 88, 596—609:

D խումբի ձեռագիրները իրեն վերագրած են նաեւ «Լուծմունք զժուարիմաց եւ նորբ բանից, որ կան ի զիրքս յայս կոչեցեալ Կլիմաքս. արարեալ Դանիէլի, վասն ելիցն յաշխարհէ»: Այս «Լուծմունքը» չէ պահուած Բերլինի Թ. 25 ձեռագրին մէջ, բայց ունի Էջմիածնի Թ. 1925: Յոյն ձեռագիրները չեն ճանչնար Դանիէլի անուամբ այսպիսի Լուծմունք: Այն պարագան, որ Դանիէլի անունը գետեղուած է ընդ մէջ «կոչեցեալ Կլիմաքս» եւ «վասն ելիցն յաշխարհէ» բառերու, կասկածելի կ'ընէ «արարեալ Դանիէլի» կամ ինչպէս այլ ձեռագիրներ ունին «արարեալ Դանիէլի կրօնաւորի Ռայիթուոյ» յաւելուածը. վասն զի «ի զիրքս յայս կոչեցեալ Կլիմաքս [վասն] ելիցն յաշխարհէ» մէկ ամբողջութիւն է, ուստի Դանիէլ չէր կրնար զրել Լուծմունքը... վասն ելիցն յաշխարհէ»: Այս «Լուծմունք» նախնարար անանուն եղած ըլլալու են: «Սանդուխք» գրքի համար բաղմաթիւ Լուծմունքներ հասած են յանուն Յովհ. Ռայիթուոցւոյ, Եղիա Կրետացւոյ, Փոտ պատրիարքի կան նաեւ անանուն Լուծմունքներ (հմտ. Krumbacher-Ehrhard, Geschichte der byz. Lit., 144): Վրացերէն թարգմանութեամբ կը յիշուի Փոտ պատրիարքի Լուծմունքը (Չաւախով, էջ 24):

Հայերէնը նոյն չէ Յովհ. Ռայիթուոցւոյ Լուծմանց հետ: Բիւզանդապետներու կը թողում ստուգել, թէ ինչ բնագրէ կատարուած է հայերէն թարգմանութիւնը: Առ այս կը ներկայացնեմ հայերէն Լուծմանց ցուցակը, ինչպէս կը գտնեմ զայն ցուցակաւորուած Յ. Թօփճեանէ:

Կարեւոր կը համարիմ Բերլինի Թ. 25էն հանելով տալ հոս Դանիէլ Ռայիթուոցւոյ գրած «Կեանքն եւ քաղաքավարութիւնն» Յովհ. Կլիմակոսի, թէ եւ թերակատար ըլլայ այն վերջաւորութեան մէջ: Սիմէոն Պղնձահանեցւոյ գրչէն է այն, թարգմանուած վրացերէն թարգմանութիւնէ: Իր արտայայտութիւնն՝ լեզուն եւ ոճը պայծառ կը տես-

նուի հոն, այնու որ թարգմանութիւնը կատարուած է անկաշխանդ: Մարտիրոս անունը երկուսը գրուած է «Մարտիրի», ինչպէս սովոր են կոչել Վրացիք:

Կեանքի եւ քաղաքավարութիւնը երանելի սուրբ հարմար մերոյ Յովհաննու, հարմար Սիմեի, որ կոչի Կղիմաս, գոր գրեաց Դանիէլ կրտսնաւորն Սիւնակեաց¹⁷ Ռայիք(ու)ոյ լեռինն:

Ոչ է կարող բանք իմ, ով սիրելի եղբարք, պատմել թէ ո՞ր էր քաղաք, յորում ծնաւ եւ սնեալ եղեւ ախոյեան զաւրականս այս աստուածապաշտութեան, յառաջ քան զմտանելն իւր ի ճշնութեան ասպարէզն վասն զի ոչ կարացի գիտել ճշմարտութեամբ: Իսկ եթէ ո՞ր է քաղաք, յորում այժմ բնակի եւ անմահական երանութեամբն փառիկանայ երանելին այն, ոչ անգիտանամ: Զի բնակեալ է ի քաղաքն յայն, ուր բնակչութիւն այնոցիկ է, զորս բարձրաձայն փողն եկեղեցւոյն Քրիստոսի Պաւղոս քարոզէ, եթէ նոցա որոց քաղաքավարութիւնն յերկինս է. անդ կեայ երանելիս այս եւ զուարճանայ իմանալարար յանյազելի բարութիւնն եւ զանտեսանելի զեղեցկութիւնն եւ զանհասելին մտաւք տեսանէ. եւ արժանի բառ քրտանց իւրոց վարձս սիրի ի վերայ նորա. եւ վասն աշխատութեան իւրոց առեալ է պատիւ զարքայութիւնն երկինց. եւ է եւ եղիցի յաւիտեանս ի նմա, որոյ ոտքն կացին յազգութիւն: Իսկ եթէ որպէս ընդ աննիւթն միաւորեցաւ նիւթականս այս, պատմեմ ձեզ:

էր սա վեշտասան ամի մարմնոյ հասակաւ, ամենազովս եւ բիւրաւոր ամաց մտաւք եւ իմաստութեամբ, յորժամ մատոց զանձն իւր ընծայս կամաւորական եւ պատարագ մեծի քահանայապետին Քրիստոսի, առ որ ընծայեաց զմարմին իւր ի լեռն Սինեայ եւ զհոգին իւր ի լեռն երկինց: Եւ այսպէս ի ձեռն աստարութեան, որ է առաջնորդ ամենայն աստարութեանց, զախոս համարձակութեանն յարմատոց խղեաց յիւրմէ եւ ասացաւ խոնարհութիւն յոյժ. եւ արտաքսեաց զխարոզական ախտ ինքն անարէնութեան եւ զհետեւումն կամաց իւրոց. քանզի խոնարհեցոց զպարանոցն ընդ հոգեւոր վարդապետան, որպէս զի անաշխատ եւ առանց

¹⁷ Այսպէս Ե. իսկ D Մենակեաց Ռուբայ 1. E 1915 միայնակեաց Րուպիթու 1. E 1924, Vat. Մենակեաց Ռուբայ 1:

աշխտութեան ընթացի նա ի ծով խիստ սպառ կենցաղավարութեանս. եւ այնպէս հնազանդեաց զանձն իւր առաջնորդին, իւր եթէ անբան է եւ հեռացեալ ի կամաց հոգի ունելով: Եւ սքանչելի այս էր, եթէ այն, որ ուսեալ էր զամենայն իմաստասիրական եւ զհոնետորական գերկոտասան ուսումն, զիւրք աշակերտեցաւ մարդոյ պարզամտի, որ անգէտ էր այնու ամենայնի. եւ յետ հնազանդելոցն երկնային խորհրդով եւ առաքելութեամբ եւ խոնարհութեամբ՝ հալածեաց յիւրմէ զիմաստասիրութեան հպարտութիւնն. եւ կոչէր վարդապետին իւրոյ, որ եւ հարթեաց դնա, Մարտիրի, որ բնակեալ էր ներքսագոյն քան զսուրբ հայրն Անտոն, որ մերձ է ի ծովն Կարմիր: Յայնժամ եկեալ հեթանոսք ի վանք սոցա, որ բնակեալ էին ի լեռինս մերձ նոցա. եւ աւարեալ զվանսն՝ սպանին ի հարանցն անձինս վեց. եւ միոյ ի սպանելոցն կոչէր Կոնոն, որ եւ զճաճկեալան զիտէր եւ շնորհք մարդարէութեան ունէր յԱստուծոյ: Իսկ հայրն Մարտիրի առեալ զմարմինս նոցա եւ եղ ի փոքր այրի ինչ եւ ձեւեաց զզուռն այրին կրով եւ վիմաւք մեծամեծաւք, եւ զրեաց ի վերայ զանուանս նոցա մինչեւ թաղեցէ զնոսա: Եւ զկնի երկուց աւուրց զալ տեսանել զտեղին, զի մի զպանն ինչ փորեցէ զնոսա. եւ կամէր թաղել. եւ եղիտ զզուռն պահեալ զզուռութեամբ եւ զիրն ամբողջ ի վերայ. եւ բացեալ եմուտ ի ներքս, զի առեալ թաղեցէ զնոսա: Եւ մինչ եմուտ, ոչ զտաւ երկուս ի մարմնոց նոցա. զի փոխադրեաց զնոսա Աստուած ուր եւ կամեցաւ. եւ էին փոխադրեալ մարմինն արբա Կոնոնի եւ այլոյ եղբաւր մեծի ումեմն: Իսկ մեք յառաջի բանն եկեցուք:

Քանզի յորժամ հայրն Յովհաննէս կրտսնաւոր եղեւ վեշտասան ամաց զոլով, եւ տարաւ զնա հայրն Մարտիրի ընդ ինքն առ արբա Յովհաննէս, որ բնակեալ էր յարտաքին յանապատն Կեղարու. եւ աշակերտն իւր Ստեփաննէ ընդ ինքն բնակէր: Եւ իբրեւ ետես զնոսա ծերն, յարուցեալ արկ ջուր ի կոնք եւ լուաց զոտս նորա. եւ ոչ էլուաց զոտսն Մարտիրի: Իբրեւ ետես Ստեփաննէ աշակերտ ծերոյն, զայթակղեցաւ ընդ միտան եւ ընդ եղեալ զորձս: Եւ իբրեւ զնաց արբա Մարտիրի եւ աշակերտն իւր, գիտէր ծերն Յովհաննէս զի ծածկագէտ էր, եթէ զայթակղեալ էր ընդ միտս աշակերտն իւր, եւ ասէ. Ստեփաննէ, ընդէ՞ր զայթակղեալ ես,

որդեալ. ճշմարիտ ասեմ քեզ, ոչ զիտեմ զմանուկս զսա. այլ առաջնորդ լերինն Սինեայ եկն եւ ես զոտս առաջնորդին լուացի: Որ եւ զկնի ՍԳ. ամաց առաջնորդ եղեւ լեռինն Սինեայ, որպէս ասաց ծերն: Եւ ոչ եթէ ծերս միայն մարդարէացաւ վասն սորա, այլ եւ Ստրատի միայնակեացն, որ ոչ երբեք էլեալ էր ի սենեկէ իւրմէ ||||:

Վ. (բառ D) ի ներքոյ խրատք տեսութեան ի փառս անեղին Աստուծոյ:

Լուծմունքի դժուարիւմաց եւ նուրբ բանից որ կան ի գիրքս յայս կոչեցեալ Կիւմաս, արարեալ Դանիէլի¹⁸, վասն ելիցն յաշխարհ:

Ա. Զինչ է ուրացումն եւ ատելութիւն: Այլ զայս ուսուցանէ...

Բ. Վասն Անհոգութեան: Որ ի բարկութիւն եւ ի չարակրութիւն անշիթի...

Գ. Վասն Հնազանդութեան: Դատողութիւն ի բաց զուրմն...

Դ. Վասն Ապաշխարութեան: Ինքն դատեալ եւ ինքն...

Ե.—ԺԵ. Վասն յիշատակի մահուան, սոցոյ, բամբասողութեան, ստութեան, չար տիկնոջ որովայնին, անապականութեան, անմտութեան, արթնութեան, անախտութեան, հայհոյութեան, խոնարհութեան:

ԺԶ. Վասն Դատողութեան խորհրդոց: Ութ են ազգային խորհուրդք...

ԺԷ.—ԺԹ. Վասն Հանդարտելոցն, Աղաւթիցն, Անախտութեան:

Վ. «Դատարկացեալք ի գործոց չարեաց եւ գործողք չարեաց»: (D 70, թղ. 301ա—334բ, Յուց., էջ 85):

Ձեռագիրք Ա. եւ Բ. Յաւելուամեքու: Բեթլին, Թ. 25, 229բ—231բ (1361. ա. թերի): Էջմիածին, 1925 (1401): 1924 (1653): 1926 (1660): 1927 (1657): 1928 (1760): Դաղեան, 70, 291բ—334բ (1329. Յուցակ, էջ 85): Վատիկան, Borg., 75, 173ա (Tisserant, 135—136): Եւ այլն:

Հ. Ն. ԱԿԻՆԵԱՆ

ՎԱՍՊՈՒՐԱՎԱՆ - ՎԱՆԻ ՎԱՆՔԵՐՈՒ ՄԱՍԻՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ՝ ԶԱՆԵՉԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

(Շարունակութիւն):

23. ԳՐԱՊՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՁԵՆԱԳԻՐՆԵՐ

Նախնիներէ մեզի հասած սրբազան եւ կուրծք ուռցնող ժառանգութիւն նկատած ենք արդարեւ հայերէն այն բազմաթիւ Ձեռագիրները, որոնք այսօր մեր ձեռքը հասած են եւ Մատենադարաններու հարստութիւնը կը կազմեն: Անոնք, զուրէ կարելի ըլլայ արտայայտուիլ, փոքրիկ մասն են այն ճոխ գրականութենէն ու փութաջան արդիւնաբերութենէն, զոր յաջորդներու կտակեցին — «Ձեռքս հողանայ՝ զիրս մնայ»: Եւ անոնց պահպանումը յանձնարարեցին ու նոյն իսկ անէժքով պարտադրեցին՝ «Պատիժս ընդ կայէնի առցէ», կամ «Ընդ Յուզայի պատժեացի»:

Վաստորականցի վանականը զբեր արտագրելու եւ զանոնք զեղեցիկ նկարներով ու զարդերով օժտելու, նմանապէս ամուր կազմով պահպանելու մէջ տիպար օրինակ կը հանդիսանայ: Արժանի է զովասանքի եւ երախտագիտական զգացումներու փոխարկնութեան:

Միւթար Սասնեցին էր «Վարժ յարուեստս զընութեան եւ ի ծաղկազարդ նկարակերտութիւնս զրոց» (ՎՎՎ., Բ., էջ 425): Ստուգիւ պատկառանքով ու լոկ հիացումով կ'արժէ արձանանալ Յովհաննէս Մանգասարեանի առջեւ՝ «Եւ արդ զրեալ եղեւ Յովհաննու զլուխն ձեռամբ վարպետին իմոյ տէր Յովանիսի Մանգասարեանց քաջ քարտողին, որ ՀԲ տարի ամառն եւ ձմեռն գիշեր ու ցերեկ ի զրել եկաց: Որ զրեալ եղեւ ձեռամբ նորա Ս (Յ)այսմաւուրք եւ Տարեզիւրք, ձառ եւ Սարգիս գիրք: Իսկ փոքր գիրք, տետր, հաղթամատոց (թէ՛ Հ. աղթամատոց), շարակնոց եւ սարմուսարան, մաշտոց եւ զանձատետր ԾԿ (= 54?) եւ այլ աւելի եւ Աւետարանս ԼԲ: Եւ զայս Յովհաննու զլուխս՝ ի ձերութեան ժամանակ, որ աչք չէր հայիլ եւ ձեռքն կու գողայր — բազում չարչարանք հաղիւ կարաց աւարտել — այլ չկարաց զրիչ բռնել մինչ ի վաղձան, որ հանգեաւ ի Քրիստոս ԶԶ ամաց» (Լաւրայեանց, Յուց. հայ. Ձեռ. Վասպ., էջ 619—620):

¹⁸ Այսպէս D. իսկ էջմ. 1924, 1925, Vat. «Գրաւնաւորի Ռայիթեցոյ»: